

Glasovni pojavi na besedni ali morfemski meji pri prevzetih besedah v slovenščini

Povzetek predstavitve teme doktorske disertacije v okviru *Samostojnega raziskovalnega dela I*

Mentorica: izr. prof. dr. Helena Dobrovoljc; somentor: dr. Janoš Ježovnik

Že v drugi polovici 19. stoletja je Anton Janežič, avtor *Slovenske slovnice za domačo in tujo rabo* (1863), zapisal, da so »[p]rečudna in mnogovrstna [...] pota, po katerih se gibljejo in menjavajo glasovi, da postane njih zveza lahko izrekljiva in beseda lepoglasna. Kar koli se upira mehjemu in tekočemu jeziku, vse to se pretopi in omeči, olika in oteše, da se prikaže v lepši podobi. [...] Na te spreminjave v glasovih se opira mehkota in milina, pa tudi moč in sila [...] jezika« (Janežič 1863: 5). S temi besedami je opisal, da pride v jeziku predvsem zaradi težnje po blagoglasju, melodičnosti, estetiki, ne nazadnje pa tudi zaradi lažje in tekoče artikulacije do glasovnih premen. To so fonološki procesi, do katerih pride na stiku vsaj dveh fonemov v določenem glasovnem okolju, podvrženi pa so jim lahko glasovi znotraj besede (v korenu, na meji dveh morfemov) ali glasovi na meji dveh besed.

Preučevanje takšnega glasovnega spreminjanja vključuje tako diahroni razvoj kot sinhrono premene. Z obeh vidikov so glasovno spreminjanje zaznavali in opisovali tuji in slovenski slovnicearji, pravopisci in drugi jezikoslovci, čeprav jih v svojih delih niso poimenovali enotno in tudi ne z izrazjem, ki je uveljavljeno v sodobnih študijah in ki bi omogočalo preprosto prepoznavanje in umestitev v tipologijo. Nekateri jezikoslovci so se tako pri argumentaciji pojavov opirali zlasti na izvor, opisano spreminjanje pa se je izkazovalo tako v izgovoru kot v zapisu besed (Miklošič 1852, Šuman 1883). Spet drugi so se pri svojem raziskovanju opirali na načela izgovorljivosti in pravila, ki jih določa narava glasu, spreminjanje pa je bilo vidno zlasti v izgovoru in ne vedno tudi v pisni podobi (Rupel 1946, Toporišič 1946, Unuk, Jurgec, Srebot Rejec). Ker nove, tuje besede v slovenski jezik prevzemamo po načelu podobnosti z že znanimi besedami oz. po analogiji (npr. *biftek* po analogiji z besedami tipa *petek*), pa (glasovnega) spreminjanja ni mogoče vedno argumentirati z razvojem in izvorom, zato bo v ospredju doktorske disertacije načelo izgovorljivosti.

Spremembe v zaporedju glasov, ki predstavljajo izgovarjavo posamezne besede ali skupine besed, ki se odražajo na morfemski ali besedni meji, predstavljajo zanimivo raziskovalno področje že v drugih jezikih. Nekatere vidnejše oblike takšnega spreminjanja so asimilacija oz. prilikovanje zlasti soglasnikov, pa tudi samoglasnikov (angl. *cats* /kæts/ : *dogs* /dɒgz/; it. *in banca* /im 'banka/), izpust glasov ali elizija (it. *la amica* > *l'amica*; *Santa Ana* > *Sant'Ana*), vrivanje glasov ali epenteza (t. i. *linking* in *intrusive r* v britanski angleščini, angl. *here I am* /hɪər aɪ æm/ : *here you are* /hɪə ju: ə/; angl. *Law and Order* /lɔ:r ənd ɔ:də/), zlitje glasov ali koalescenca (angl. *did you* /dɪd ju:/ : /dɪdʒu/), oblikovanje drsniškega elementa (it. *siesta* /sjes'ta/, *chianti* /kjanti/), t. i. vezanje (fr. *liaison*; *Saint-Tropez* /sɛ̃ tʁɔ.pe/ : *Saint-Etienne* /sɛ̃.te.tjen/) itd. Podobni pojavi pa predstavljajo težavo tudi v slovenskem jeziku. Po Toporišiču (2004: 86–87) takšne pojave, do katerih pri glasovih pride zaradi soseščine drugih glasov,

obravnava področje sintagmatike glasov. Mednje štejemo fonemske variante (npr. variante fonema *v* v besedah *vrv*, *rejev/rave*), prilikovanje po zvenečnosti z razzvenečenjem in ozvенеčenjem (npr. v izglasju imen *Alfonz*, *Márquez* in zvezah *Janez Menart*) in po mestu izgovora (npr. v besedah *sčasoma*, *Istanbul*), zlivanje dveh (enakih) soglasnikov v enega – daljšega (npr. v zvezah *izziv* in *izsek* ter zvezah *Hermann Noordung*), ohranjanje ali zapolnjevanje zeva med dvema samoglasnikoma (npr. v besedah *antioksidant* proti *socialen*, *Maria*, *chianti/kjanti*), za slovenščino pa sta poleg teh aktualna tudi pojava vrivanja ali izpuščanja polglasnika ter nekaterih drugih samoglasnikov (*ladja*, rod. mn. *ladij*). Doktorska disertacija se bo osredotočala zlasti na tiste pojave, pri katerih je v dosedanjih opisih slovenskega jezika zaznati odsotnost sistematičnih slovničnih raziskav.

Ker globalno približani svet v slovenščino prinaša tuje besedje, katerega prevzemanje prinaša v jezik nove pojave, ki jih ni mogoče opreti na že znano in opisano glasovno ogrodje knjižne slovenščine, bo doktorska disertacija usmerjena prav na fond prevzetega besedja oziroma na raziskovanje glasovnih pojavov, značilnih za prevzete besede, zlasti z vidika knjižnojezikovne norme. Problematika bo predstavljena z vidika dosedanjih opisov in raziskav, primerov iz drugih jezikov in prevzemanja tujega besedja v slovenščino, kot najbolj aktualni pa so se do sedaj izkazali pojavi na morfemski oziroma besedni meji, natančneje prilikovanje ter vprašanje (ne)zapolnjevanja zeva pri samoglasniških stikih. Ugotovitve bodo podprte z eksperimentalnofonetičnimi meritvami.

Doktorska disertacija bo prispevala k boljšemu poznavanju slovenskega fonološkega sistema in smernic pri prevzemanju in prilagajanju glasov sistemov tujih jezikov v slovenščino. Ob dejstvu, da se aktualni nastajajoči slovarji knjižnega jezika (*eSSKJ*, *ePravopis*, *Sprotni slovar slovenskega jezika*) in normativni priročniki (*Pravopis 8.0*) odločajo za zapisovanje izgovora tako osnovnih kot neosnovnih iztočničnih oblik, pri izgovorno problematičnih besedah pa tudi za označevanje izgovorjave skozi celotno paradigmo, bodo spoznanja raziskave omogočila verodostojne znanstvene jezikovne opise in utemeljitve izreke v jezikovnih podatkovnih bazah, ki nastajajo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.